

Posledice pandemije izazvane virusom SARS-COV-2 na realni sektor i privredni rast: slučaj Srbije

Consequences of the pandemic caused by the SARS COV 2 virus on the real sector and economic growth: the case of Serbia

Milan Beslac^{1}, Dragan Janjušić², Vladan Cogoljević³, Milomir Gačević⁴*

^{1,3}Visoka škola za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, Beograd, Srbija / Faculty of Business Economics and Entrepreneurship Belgrade, Serbia

¹Galeb Group, Šabac, Srbija / Galeb Group, Šabac, Serbia

²Univerzitet "UNION - Nikola Tesla", Fakultet za menadžment Sremski Karlovci, Srbija / University "UNION - Nikola Tesla", Faculty of Management Sremski Karlovci, Serbia

⁴Specijalna bolnica Adonis, Beograd, Srbija / Special hospital Adonis, Belgrade, Serbia

*Autor za prepisku / Corresponding author

Rad primljen / Received: 10.04.2022, Rad prihvaćen / Accepted: 09.05.2022.

Sažetak: Već su prošle dve godine od kada je SZO proglasila pandemiju u celom svetu. Svetska pandemija izazvana je virusom SARS-COV-2, koji izaziva bolest Covid-19 u celom svetu. Pandemija, kao zdravstveni problem, utiče na snagu i organizaciju zdravstvenih sistema svake zemlje, ali neizostavno negativno utiče i na celokupni privredni sistem. Budući da se radi o klasičnoj zaraznoj bolesti osnovna mera borbe protiv ove bolesti jeste kontrolisani ulazak ili izlazak iz pojedinačnih zemalja. Da bi se ograničilo širenje pandemije gotovo u svim zemljama preduzimane su iste ili slične mere kao što su ograničavanje ili zabrane rada pojedinih delatnosti, uvođenje zabrane kretanja u određenim vremenskim periodima itd. Ove mere imale su za cilj smanjenje širenja pandemije, ali su izazvale negativni uticaj na realni sektor, a time i na privredni rast, kako pojedinačnih zemalja tako i privredni rast na globalnom nivou. Ovaj rad ima za cilj da pokaže kako je tekuća pandemija uticala na realni sektor i privredni rast na globalnom nivou, a s posebnim osvrtom na Srbiju. Tokom izrade rada biće korišćene metode analize, sinteze i dedukcije.

Ključne reči: pandemija, državna pomoć, realni sektor, privredni rast, SARS COV-2, COVID-19.

Abstract: It has been two years since the WHO declared a pandemic worldwide. The global pandemic is caused by the SARS-COV-2 virus, which causes Covid-19 disease worldwide. The pandemic, as a health problem, affects the strength and organization of the health systems of each country, but inevitably has a negative impact on the entire economic system. Since it is a classic infectious disease, the basic measure to fight against this disease is controlled entry or exit from individual countries. In order to limit the spread of the pandemic in almost all countries, the same or similar measures have been implemented, such as restricting or banning the work of certain activities, introducing a ban on movement in certain periods of time, etc. These measures were aimed at reducing the spread of the pandemic, but had a negative impact on the real sector, and thus on economic growth, both in individual countries and economic growth at the global level. This paper aims to show how the current pandemic has affected the real sector and economic growth at the global level, with special reference to Serbia. Methods of analysis, synthesis and deduction will be used during the preparation of the paper.

Keywords: pandemic, state aid, real sector, economic growth, SARS COV-2, COVID-19.

¹orcid.org/0000-0001-9497-0582, e-mail: beslac011@gmail.com

²orcid.org/0000-0002-5847-9339, e-mail: dragan.janjuasic@famns.edu.rs,

³orcid.org/0000-0002-9019-7913, e-mail: vladan.cogoljevic@vspep.edu.rs,

⁴orcid.org/0000-0001-7903-2046, e-mail: milomir.gacevic@gmail.com

UVOD / INTRODUCTION

U kineskom gradu Vuhanu krajem 2019. godine registrovan je korona virus ili SARS-COV-2. Prema zvaničnim informacijama prenosnik ovog virusa sa životinja na čoveka je slepi miš. Zbog naglog širenja ovog virusa i njegovog prenošenja sa čoveka na čoveka krajem decembra 2019. godine u ovom gradu proglašena je epidemija. Prva smrt, kao posledica ove zarazne bolesti, dogodila se u Vuhanu 16. januara 2020. godine. Svetska zdravstvena organizacija potvrdila je prenos ove zarazne bolesti sa čoveka na čoveka 23. januara 2020. godine, a pandemiju je proglasila 11. marta 2020. godine. Proglašenje pandemije temeljilo se na kriterijumima koje je usvojila SZO za pandemiju i to (Kelly, 2011):

- Da se radi o bolesti koja je nova, odnosno koja je nepoznata populaciji,
- Da uzročnici inficiraju ljude i izazivaju teške posledice,
- Da se uzročnici šire brzo i ostaju među ljudima.

U dosadašnjoj istoriji poznate su brojne pandemije (Owen, 2021), najčešće zoonoze, kao što su:

- *Atinska kuga*, 430. godine p.n.e. Ova bolest usmrtila je oko 25% građana Atine. Tek januara 2006. godine utvrđeno je da je uzročnik ove pandemije bila bakterija koja izaziva tifus.
- *Antonijeva kuga*, 165-180. godine. Ova bolest usmrtila je oko 5.000.000 ljudi.
- *Justinijanova kuga*, 541-750. godine. Započela je u Egiptu, a proširila se na Carigrad i usmrtila oko 40% stanovništva.
- *Crna smrt*, koja je 1300. godine započela u Aziji, a proširila se na Evropu 1348. godine i za 6 godina usmrtila oko 30.000.000 stanovnika.
- *Španski grip*, 1918-1920. Smatra se da je ova epidemija bila najsmrtonosnija bolest u istoriji čovečanstva. Ova pandemija počela je u Kini i Japanu (koja koecidencija – 100 godina kasnije pandemija virusa korona opet je počela u Kini), da bi se proširila na Rusiju, Evropu i Severnu Ameriku. Ova pandemija usmrtila je oko 100.000.000 ljudi.
- *Velike boginje* koje izaziva virus *Variola Vera* samo u XX veku usmrtila je oko 500.000 evropljana. Pronalaskom vakcine ova bolest je nestala (za sada).

Dakle, pandemije nisu nešto što je nepoznato čovečanstvu. Budući da se ove zarazne bolesti prenose sa čoveka na čoveka nije teško zaključiti koje mere treba preduzimati da bi se pandemija

smanjila, a potom i neutralisala. Dakle, u prvom redu treba izbegavati kontakte sa zaraženim, odnosno prenosiocima, a to na makro planu znači zaključavanje država i gradova, a na mikro planu odsustvo okupljanja na svim mestima uključujući i međusobno distanciranje, odnosno izolaciju u kućama i stanicama. Međutim, ove mere donose veoma negativne posledice sa socijalnog, društvenog, psihološkog, a posebno sa ekonomskog aspekta (Munitlak, Vujić, 2021). Budući da ova bolest ima posledice na sve sfere društvenog života ona se ne može posmatrati posebno kao zdravstveni, ekonomski, socijalni ili društveni problem. Zbog toga se u borbi protiv ove bolesti mora boriti interdisciplinarnim merama (Munitlak, Vujić, 2021). Iako je nesporno da ova bolest ima negativne efekte na zdravstveni sistem, ekonomiju, javni dug, javne finansije, negativne psihološke i socijalne efekte, ona ima neke kratkoročne pozitivne efekte kao što su uticaj na biodiverzitet i životnu sredinu (Munitlak, Vujić, 2021), ali i na neke delatnosti kao što je farmaceutska industrija, odnosno na proizvođače i distributere lekova i medicinske opreme, kao i na privatno zdravstvo u Srbiji, koje nije uključeno u borbi protiv ove bolesti. Budući da se radi o potpuno nepoznatoj bolesti za njeno suzbijanje nisu postojali ni lekovi, a posebno ne vakcine, kao civilizacijsko dostignuće u borbi protiv raznih bolesti. Bolest Covid-19 je pre svega respiratorna bolest koja napada respiratorne organe i pluća. Kada bolest napadne pluća onda je potreban kiseonik, a za najteže slučajeve potrebni su respiratori. Zbog toga je u svim zemljama nastala besomučna trka u nabavci respiratora. Takva situacija sa ekonomskog aspekta pogodovala je farmaceutskoj industriji koja je iznenada dobila tržište celog sveta. Istovremeno, najrazvijenije zemlje započele su proizvodnju vakcina i lekova u cilju suzbijanja pandemije. U vrlo kratkom vremenskom roku (za oko godinu dana), ako se imaju u vidu dosadašnja iskustva u proizvodnji vakcina, na tržištu su se pojavile brojne vakcine među kojima su najpoznatije: Pfizer, Moderna, Sinopharm, Sputnik V i Astra Zeneca. Nakon određenog vremena pojavili su se lekovi kao što su: Remdesivir, Favipiravir, Deksametazon, Bamlanivima, Molnupiravir i Paxlovid. Proizvođači vitamina, raznih suplemenata i pomoćnih lekovitih sredstava, takođe su dobili svoja tržišta u celom svetu. Mala i srednja preduzeća, koja po svojoj strukturi i obimu poslovanja, prirodno nemaju velike rezerve u uslovima pandemije imaju problem sa likvidnošću (Živković i dr. 2021). Poseban problem su preduzetnici i preduzetničke radnje koje imaju mali broj zaposlenih, a na koje su se odnosile mere „zaključavanja“. Delatnosti kao što su ugostiteljstvo i turizam, zbog mera „zaključavanja“ posebno su pogođene i doži-

vele su najveći pad u obimu poslovanja. Zdravstveni sistemi su zbog nedovoljnih kapaciteta za uslove pandemije, ali zbog velikog broja zaražavanja lekara i drugog medicinskog i nemedicinskog osoblja, doživeli su brojne probleme u svom funkcionisanju. Osnovne mere koje su preduzimale sve zemlje sveta jesu obaveznost nošenja maski, često pranje ruku i dezinfekcija i provetravanje prostora fizičko, a u stvari socijalno distanciranje. Mere fizičkog, a u stvari socijalnog distanciranja, imaju veoma negativne efekte sa psihološkog, socijalnog i društvenog života svakog čoveka koji je i obolio, ali i onih koji nisu oboleli. Ljudi, kao društvena, emotivna i umna bića, žele da se međusobno povezuju, razmenjuju misli, međusobno da se savetuju, vesele, tuguju i pomažu, a svako socijalno, odnosno fizičko udaljšavanje to onemogućava. Smanjenje ovih negativnih efekata omogućuje digitalizacija, društvene mreže, kao i savremeni telefoni i računari preko kojih se može i razgovarati, pa i gledati putem video kamera, ali samo delimično, i nikad u potpunosti. I fizička i socijalna distanca proizvode negativne efekte jer one doprinose otuđenju od drugih ljudi sa svim negativnim posledicama otuđenja. Kao što je već rečeno ljudima kao društvenim, umnim i emotivnim bićima potrebni su drugi ljudi, a posebno je potrebna porodica. Poznato je da je porodica osnovna ćelija svakog društva, da je ona temelj društvenog, emotivnog i umnog života, da doprinosi kako pojedinačnom tako i društvenom razvoju i napretku, a fizička, a posebno socijalna distanca neumitno ruši tu porodicu, a time i društvo u celini (Beslać, Mitić, 2021). Dakle, bolest Covid-19 izaziva usporavanje ukupnog ekonomskog i društvenog razvoja (Janković i dr., 2021) u celom svetu. Vidljiva je neposredna veza između pandemije i rasta GDP (Dinia et al., 2022). Srbija je manje pogođena krizom koja je posledica pandemije iz najmanje dva razloga. Jedan se odnosi na postojeću privrednu strukturu (Kisin i dr., 2021), ali i zbog značajnog privrednog rasta u poslednje dve predpandemijske godine.

1. MATERIJALI I METODE / MATERIALS AND METHODS

Shodno osnovnom cilju ovog istraživanja koje treba da pokaže kako je pandemija izazvana virusom korona uticala na globalnu ekonomiju, a s posebnim osvrtom na ekonomiju Srbije, tokom istraživanja korišćene su različite metode, kao što su metoda analize i sinteze, metoda indukcije i dedukcije, metoda komparacije i deskriptivne analize, ali je izvršeno i terensko istraživanje putem telefonske ankete i na osnovu svih relevantnih podataka doneti su zaključci. U radu su korišćena prikupljena dokumenta, objavljena u službenim i drugim glasilima,

kao i sadržaj objavljenih naučnih i stručnih radova u relevantnim časopisima.

Osnovna hipoteza koja je postavljena jeste da pandemija nije jednako pogodila sve privredne grane, sve privredne delatnosti, a time i sve oblike i vrste privrednih društava, odnosno da je pandemija imala negativan, ali i pozitivan uticaj na neke privredne delatnosti. Zdravstveni sistem svih zemalja značajno je pogođen, zatim turizam i ugostiteljstvo, sport (Šiljak i dr., 2021.) itd. Druga hipoteza se sastoji u tome da je Srbija primenjivala mere fiskalnih podsticaja neselektivno i da te mere nisu jednako uticale na subjekte na koje su primenjivane. Ali i pored svega toga nesporno je da je pandemija usporila privredni razvoj najvećeg broja zemalja u svetu. Statistički gledano prema broju obolelih ova pandemija nema veliku smrtnost na globalnom nivou, ali svaki pojedinačni slučaj smrti je tragičan. Anketa koja je sprovedena u celosti je potvrdila postavljene hipoteze. Ovo istraživanje u svom fokusu ima razmatranje podataka o broju obolelih, umrlih i oporavljenih na globalnom nivou, globalna ekonomska kretanja GDP, uticaj mera fiskalne politike na određene delatnosti u Srbiji (farmaceutska industrija, privatno zdravstvo). Originalnost ovog istraživanja sastoji se u tome da su temeljno analizirani i kritički objašnjeni ekonomski pokazatelji od početka pandemije (koja još nije završena), da je obavljeno terensko istraživanje na osnovu kojeg su dobijeni podaci o pozitivnom učinku pandemije na farmaceutsku industriju i privatno zdravstvo. Takođe, originalnost rada sastoji se i u aktuelnosti teme koja će i u budućnosti biti istraživana, jer će se posledice ove pandemije još dugo osećati.

1.1. Terensko istraživanje / Field research

Pandemija izazvana virusom korona nije jednako uticala na poslovanje svih privrednih sektora i svih delatnosti. Na pojedine sektore pandemija ima snažan negativni uticaj (Kisin i dr., 2021), ali je na određene delatnosti kao što su farmaceutska industrija i privatno zdravstvo dala pozitivne efekte. Radi dokazivanja ove hipoteze izvršeno je terensko istraživanje na koje je obuhvatilo mala, srednja i velika preduzeća kao i privatno zdravstvo, uključujući privatne ambulante, bolnice i apoteke.

Uzorak 1: 75 preduzeća do 10 zaposlenih, 55 preduzeća od 10 do 50 zaposlenih i 45 preduzeća preko 50 zaposlenih sa cele teritorije Srbije izuzimajući Kosovo i Metohiju.

Pitanja na koja su odgovarali direktori ili druga odgovorna lica u tim preduzećima:

1. Da li je fiskalna podrška poboljšala njihovo poslovanje?

2. Da li je fiskalna podrška u potpunosti otklonila negativne posledice pandemije?
3. Da li je fiskalna podrška bila pravedna?
4. Da li je fiskalna podrška bila blagovremena?
5. Da li su fiskalna davanja bila jedina mera koju je trebalo primeniti?

Odabrano je ovih 5 pitanja imajući u vidu da je istraživanje obavljeno putem telefonske ankete jer na veći broj pitanja ispitanici ne bi želeli odgovarati.

Uzorak II: 65 privatnih ambulanti, bolnica i klinika sa teritorije Beograda, Novog Sada i Niša.

Pitanja na koje su odgovarala odgovorna lica:

1. Da li je pandemija negativno uticala na njihovo poslovanje?
2. Da li su tokom pandemije povećavali cene svojih proizvoda i usluga?
3. Da li su imali veći broj korisnika svojih usluga u odnosu na vreme pre pandemije?
4. Da li su proširivali svoje kapacitete ili uvodili smenski rad?
5. Da li su otpuštali zaposlene?
6. Dali su im povećavali zarade?

Uzorak III: 15 apoteka sa teritorije Beograda.

Pitanja na koje su odgovarala odgovorna lica:

1. Da li je pandemija negativno uticala na njihovo poslovanje?
2. Da li se povećala prodaja lekova i drugih pomoćnih lekovitih sredstava?
3. Da li su menjali cene lekova i pomoćnih lekovitih sredstava?
4. Da li su povećavali kapacitete ili otvarali nova prodajna mesta?

Oblik i metod ankete: Putem telefona - telefonski razgovor.

2. REZULTATI I DISKUSIJA / RESULTS AND DISCUSSION

Kako se korona virus proširio na gotovo sve zemlje sveta on nije zaobišao ni Srbiju. U cilju suzbijanja bolesti Covid-19 nadležni u Republici Srbiji su donosili brojne mere koje su regulisane različitim propisima (preko 100 različitih propisa) (<http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/fp/covid19>) iz nadležnosti Narodne Skupštine, Vlade Republike Srbije, Narodne banke Republike Srbije i lokalnih samouprava. Smatramo da ovako veliki broj različitih propisa u stvari govori o nesnalaženju nadležnih organa. Osnovna negativna posledica Covida-19 odnosi se na ljudsko zdravlje što se manifestuje sa ogromnim brojem zaraženih (obolelih), a jedan značajan broj je i preminuo.

Tabela 1. Pregled broja obolelih i oporavljenih u izabranim zemljama
Table 1. Overview of the number of sick and recovered in selected countries

Region / Zemlja	Broj stanovnika	Broj zaraženih	Broj umrlih	Broj oporavljenih	% smrtnosti u odnosu na broj zaraženih	% smrtnosti u odnosu na broj stanovnika
Svet	7.794.798.739	413.304.336	5.837.989	333.850.066	1,41	0,07
Kina	1.439.323.776	107.014	4.636	100.980	0,94	0,0003
SAD	331.002.651	79.325.576	943.411	49.836.893	1,18	0,28
India	1.380.004.385	42.665.534	509.043	41.677.641	1,19	0,03
Brazil	212.559.410	27.483.031	638.449	23.783.443	2,32	0,30
Francuska	65.273.511	21.708.827	134.804	16.666.209	0,62	0,19
V. Britanija	67.886.011	18.348.029	159.605	16.142.529	0,86	0,23
Rusija	145.934.462	14.313.965	340.931	11.333.044	2,38	0,23
Nemačka	83.783.942	12.419.336	120.594	8.838.800	0,97	0,14
Italija	60.461.826	12.134.451	151.296	10.392.540	1,24	0,25
Švedska	10.099.265	2.397.330	16.465	1.573.404	0,68	0,16
Srbija*	8.737.371	1.848.040	14.494	1.602.157	0,78	0,16
Finska	5.540.720	582.383	2.214	46.000	0,38	0,03
Norveška	5.421.241	1.035.753	1.513	88.952	0,14	0,02
Austrija	9.006.398	2.299.223	14.392	1.969.374	0,62	0,15
Hrvatska	4.105.267	1.018.367	14.537	972.830	1,42	0,35
Slovenija	2.078.938	851.378	6.098	823.890	0,71	0,29

* Broj stanovnika je sa autonomnom pokrajinom Kosovo i Metohija

Izvori / Sources: <https://www.worldometers.info/coronavirus/>, <https://www.worldometers.info/world-population/>

Prethodna tabela pokazuje ogroman broj obolelih, ali i ne veliku smrtnost u odnosu na broj obolelih. Posebno su interesantni podaci za Kinu (gde se i prvi put pojavila bolest) koja je imala veoma mali broj i obolelih i smrtnih slučajeva u odnosu na broj stanovnika. Ovakvo stanje, iako ono ničim nije potvrđeno može se objasniti činjenicom da je Kina odmah po saznanju da postoje oboleli „zaključavala“ gradove i regione, da su se njeni stanovnici pridržavali svih propisanih mera, te da su među prvima proizveli vakcinu i obavili masovnu vakcinaciju. Pored toga, legitimno se postavlja pitanje da li su Kinezi prijavljivali svakog obolelog. Što se tiče Srbije ona ima relativno nizak procenat smrtnosti. Takvo stanje može se objasniti da su odmah nakon izbijanja pandemije nabavljeni brojni respiratori (na sreću dnevno nije bio veliki broj bolesnika na respiratorima u odnosu

na broj nabavljenih i postojećih respiratora), nabavljeno je 5 vrsta vakcina, nabavljani su i lekovi prema dinamici kako su ih proizvodila farmaceutska preduzeća. Broj obolelih bio bi i znatno manji da je bila obavljena masovna vakcinacija. Prema zvaničnim informacijama najveći broj preminulih su oni oboleli koji su pored virusa korona imali i neku drugu pridruženu bolest (kardiovaskularnu, bubrežnu, dijabetes i slično), a budući da nisu vršene obdukcije osnovano se postavlja pitanje i broja preminulih čiji je uzrok isključivo korona virus. Takođe, potrebno je napomenuti, ako se imaju u vidu prethodne pandemije koje su izazivale smrt preko četvrtine stanovništva, ova pandemija iako je zahvatila celi svet bila je po smrtnosti znatno blaža. Što se tiče post-kovidnih implikacija o tome će se istraživati u budućem periodu.

Tabela 2. Pregled GDP i GDP per capita u izabranim zemljama
Table 2. Overview GDP and GDP per capita in selected countries

Region / Zemlja	GDP 2017 u milijardama \$ IMF ^a	GDP 2020 u milijardama \$ ^b	GDP 2020/2017	GDP per capita 2017 u \$ ^c	GDP per capita 2020 ^d	GDP per capita 2020/2017
Svet	80.051			10.849	10.929	1,007
Norveška	398	363	0,91	75.389	67.390	0,89
SAD	19.485	20.937	1,97	59.792	63.414	1,05
Švedska	535	541	1,01	52.925	52.274	0,98
Austrija	417	431	1,03	47.347	48.587	1,02
Finska	252	270	1,07	45.927	46.773	1,01
Nemačka	3.701	3.846	1,03	44.769	46.208	1,03
V. Britanija	2.628	2.708	1,03	39.800	41.125	1,03
Francuska	2.588	2.630	1,01	39.933	39.030	0,97
Italija	1.939	1.886	0,99	31.997	31.714	0,99
Slovenija	48	53	1,10	23.654	25.517	1,07
Hrvatska	54	55	1,01	13.271	14.134	1,06
Kina	12.015	14.723	1,22	8.643	10.435	1,20
Rusija	1.578	1.484	0,94	10.956	10.127	0,92
Srbija	41	51	1,24	5.901	7.721	1,30
Brazil	2.055	1.445	0,70	9.896	6.797	0,68
India	2.602	2.623	1,008	1.976	1.905	0,96

Izvori / Sources: ^a<https://statisticstimes.com/economy/countries-by-gdp-growth.php>,

^b<https://tradingeconomics.com/country-list/gdp>, ^c<https://www.worldometers.info/gdp/gdp-by-country/>,

^d<https://data.worldbank.org/indicator/NY.gdp.pcap.cd>

Kada se analizira GDP iz 2020. godine u odnosu na predpandemijsku 2017. godinu zaključuje se da je došlo do blagog oporavljanja svetske privrede u 2020. godini sa trendom rasta i u 2021. godini. Od izabranih zemalja Srbija ima najveći rast. Razlog ovom rastu su kapitalne investicije u autoputeve, prugu i izgradnja poslovno-stambenih objekata itd.

2.1. Mere vlade Srbije za smanjenje negativnih efekata po privredu / Serbian government measures to reduce negative effects on the economy

Kao što je već rečeno u borbi protiv pandemije Republika Srbija je donela preko 100 različitih propisa na različitim nivoima. Neki od tih propisa bili su iz fiskalne sfere kao npr:

1. Odlaganja plaćanje poreza i doprinosa za privatni sektor za period od aprila do 30. juna 2020. godine.
2. Odlaganje plaćanja akontacije poreza na dobit u 2020. godini.
3. Oslobođanje davalaca donacija od obaveza plaćanja PDV.
4. Uplata pomoći u visini 3 minimalne zarade preduzetnicima koji se paušalno oprezuju i plaćaju porez na ostvareni prihod, kao i mikro, malim i srednjim preduzećima u privatnom sektoru.
5. Uplata pomoći velikim preduzećima u privatnom sektoru u visini 50% neto minimalne zarade.
6. Finansijska podrška privredi preko Fonda za razvoj Republike Srbije (Sl. Glasnik RS, br. 54/2020).
7. Garantna šema za podršku privredi (Sl. Glasnik RS, br. 57/2020).
8. Moratorijum za isplatu dividendi do kraja 2020. godine osim za javna preduzeća.
9. Mere povećanja zarada zdravstvenom sektoru i druga direktna novčana pomoć.
10. Direktna pomoć svim punoletnim građanima Srbije od po 100 evra.
11. Direktna pomoć penzionerima u vise navrata (zadnja pomoć u iznosu od 20.000 dinara u februaru 2022. godine)
12. Pomoć mladima od 16-29 godina u iznosu od 100 evra.

Osnovna karakteristika svih ovih davanja jeste neselektivnost o čemu je svoje mišljenje i dao i Fiskalni savet Republike Srbije (Fiskalni savet, 2021) što znači da su svi subjekti dobili pomoć bilo da im je ta pomoć potrebna ili ne. Sva novčana davanja iznose oko 8,7 milijardi evra, ali ova sredstva ne potiču iz realnih izvora budžeta već potiču iz zaduživanja na inostranom tržištu (Javni dug - 2021). Koliko god trenutno bili povoljni krediti, oni su i dalje dug uz kamatu koji će se morati vratiti iz realnih izvora ili naknadnog zaduživanja. Međunarodna organizacija rada i Evropska banka za obnovu i razvoj u svojoj studiji "COVID-19 and the World of Work: Rapid Assessment of the Employment Impacts and Policy Responses SERBIA" od 01. septembra 2020. godine istakli su da ove mere daju „zadivljujuće snažne efekte na smanjenje nejednakosti i siromaštva“ u Srbiji. Ovakav zaključak je pogrešan jer se na taj način ni trajno ni značajno ne može smanjiti nejednakost, a zaduživanje u budućnosti onemogućava adekvatno vođenje konzistentne socijalne i fiskalne politike i na kraju, a ne manje značajno, ova mera za zaposlene koji imaju visoke zarade i penzionere koji primaju visoke penzije nema nikakv značajan efekat. Ovakav stav potvrđuje i Fiskalni savet Republike Srbije (Fiskalni savet, 2020), u svojoj analizi takođe ističe da ova mera nije ni prihvatljiva ni opravdana sa stanovišta odgovorne fiskalne politike, niti je mera koja trajno smanjuje nejednakosti i siromaštvo.

Tabela 3. Pregled uvoza i izvoza Republike Srbije za određeni period u milionima \$

Table 3. Overview of imports and exports of the Republic of Serbia for a certain period in millions \$

OPIS	Godina								
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Izvoz	14.610	14.845	13.376	14.883	16.997	19.239	19.633	19.500	25.563
Uvoz	20.550	20.196	17.875	18.899	21.920	25.882	26.730	26.233	33.797
Izvoz/Uvoz u %	71	73	74	78	77	74	73	74	75

Izvor / Source: Republički zavod za statistiku Republike Srbije (pristupljeno 21.02.2022.)

Prethodni podaci pokazuju da uvoz ima punu korelaciju sa proglašenjem padnemije (mart 2020.). Oni pokazuju da je uvoz u 2021. godini u odnosu na 2020. godinu porastao za 28,8% što se može objasniti uvozom medicinske opreme i drugih farmaceutskih proizvoda, kao i opreme za investicije u infrastrukturu. Istovremeno je porastao i izvoz za 31%. Ali i pored toga u toku 2021. godine ostvaren je trgovinski deficit od 25% (8.234 mil. \$). Ovi podaci go-

vore da je privreda Srbije uvozno zavisna. Takođe, ovi podaci nedvosmisleno pokazuju da, budući da uvoz znatno nadmašuje izvoz, nije došlo do supstitucije uvoznih proizvoda domaćom proizvodnjom. I pored toga država se opredelila da pomaže privrednu aktivnost putem direktnih davanja privrednim subjektima u privatnom sektoru i novčanu pomoć građanima u cilju ublažavanja ekonomskih posledica nastalih usled bolesti Covid-19 (Sl. Glasnik RS, br. 54/2020 i 60/2020).

Tabela 4. Pregled ukupnog javnog duga Srbije za odabrane godine godinu u milionima evra

Table 4. Review of the total public debt of Serbia for selected years in millions of euros

Godina	2017	2018	2019	2020	2021
Iznos	23.209	23.328	23.944	26.669	30.133
% GDP	61,5	53,8	51,9	57,0	56,9

Izvor / Source: Republika Srbija, Ministarstvo finansija, Uprava za javni dug, (pristupljeno 21.02.2022.)

Pregled ukupnog javnog duga Republike Srbije pokazuje da on u 2017, 2018, i 2019. godini imao približno jednak apsolutni iznos, ali da pada njegovo učešće u GDP. Ovaj pad je posledica nominalnog rasta GDP, ali i zbog promene metodologije njegovog obračuna, kao i aprecijacije dinara u odnosu na evro. U 2020. i 2021. godini javni dug raste kako u apsolutnim iznosima tako u % učešća u GDP. Razlog tome jeste novo zaduživanje pre svega za nabavku medicinskih sredstava i opreme, ali i neselektivne isplate novčanih sredstava privredi i građanima (helikopter novac).

2.2. Rezultati terenskog istraživanja / Results of field research

Uzorak I: 75 preduzeća do 10 zaposlenih, 55 preduzeća od 10 do 50 zaposlenih i 45 preduzeća preko 50 zaposlenih sa cele teritorije Srbije izuzimajući Kosovo i Metohiju.

Sva anketirana preduzeća su odgovorila da je fiskalna podrška poboljšala njihovo poslovanje jer su ostvarili vanredni prihod. Svih 75 anketiranih preduzeća do 10 zaposlenih odgovorilo je da fiskalna podrška nije trajno rešila negativne posledice pandemije. Od 55 preduzeća koja zapošljavaju od 10-50 zaposlenih njih 41 se izjasnilo da finansijska podrška nije trajno rešila negativne posledice pandemije, a 14 preduzeća je stava da bi oni uspešno poslovali i bez finansijske podrške. Od 45 preduzeća koja zapošljavaju preko 50 zaposlenih, njih 36 se izjasnilo da na njihovo poslovanje finansijska podrška nije bitno uticala i da bi oni ostvarili planirane ciljeve i bez finansijske podrške, a 9 preduzeća je stava da im je finansijska podrška trenutno poboljšala likvidnost, ali da njihova dalja perspektiva zavisi od potražnje za njihovim proizvodima. Sva anketirana preduzeća su se izjasnila da su mere finansijske podrške bile blagovremene, ali da one nisu dovoljne, nemaju trajne efekte, i nisu pravedne. Rešenje negativnih posledica vide u smanjenju javnih nameta, a ne u odlaganju njihovog plaćanja, kao i u podsticajnim merama za izvoz i prerađivačku industriju.

Uzorak II: 65 ambulanti, bolnica i klinika sa na teritoriji Beograda, Novog Sada i Niša

Rezultati ovog istraživanja (Anketu sproveo dr sc. med. Milomir Gačević, specijalista plastične, estetske i rekonstruktivne hirurgije) su u potpunosti

potvrdili osnovnu hipotezu da je bolest Covif-19 pozitivno uticala na privatni zdravstveni sektor. Iz odgovora na postavljena pitanja zaključuje se: pandemija izazvana virusom korona na privatni zdravstveni sektor nije imala negativne, već suprotno pozitivne efekte. Obim poslovanja ispitanih zdravstvenih ustanova u proseku se povećao između 40% i 50% u odnosu na predpandemijsku 2020. godinu. Samo 17 zdravstvenih ustanova koje su ispitivane proširile su svoje kapacite, ali ne zbog pandemijskih uslova već je to i ranije bilo u planu. Sve zdravstvene ustanove su uvele smenski rad u dve ili tri smene (od anketiranih zdravstvenih ustanova njih 53% uvelo je rad u tri smene). Ni jedna anketirana zdravstvena ustanova nije otpuštala zaposlene, naprotiv njih 32% se izjasnilo da je primilo nove zaposlene i to one koji su dali otkaze u javnom sektoru ili penzionisane zdravstvene radnike. Ni jedna zdravstvena ustanova nije se izjasnila da je povećavala cene zdravstvenih usluga (što nije bilo moguće proveriti), ali isto tako nisu ni povećavale zarade zaposlenih.

Uzorak III: 15 apoteka sa teritorije Beograda.

Rezultati istraživanja iz ovog uzorka su veoma slični kao kod uzorka II. Pandemija je pozitivno uticala na poslovanje apoteka, jer se povećala potrošnja lekova, pomoćnih lekovitih sredstava, zaštitnih i dezinfekcionih sredstava u proseku od 60%-70%. Nije dolazilo do promena cena standardnih lekova, ali je zato došlo do formiranja većih cena za pomoćna lekovita sredstva, zaštitna i dezinfekciona sredstva, posebno prvih meseci delovanja pandemije, da bi tokom 2021. godine došlo do uravnoteženja cena ili do njihovog pada (kao npr. za maske i dezinfekciona sredstva). Od 15 ispitivanih apoteka njih 11 se izjasnilo da su privremeno otvorili nova prodajna mesta, primili nove zaposlene u uveli smenski rad – dve smene.

ZAKLJUČAK / CONCLUSION

Početak 2020. godine celi svet je zahvatila pandemija Covid-19 koju je izazvao virus SARS-COV-2. Radi sprečavanja širenja bolesti Covid-19 i obolevanja stanovništva u celom svetu su preduzimate slične mere, ali različitog intenziteta. Te mere su se odnosile na „zaključavanje“ regiona i zemalja, nošenje maski, često pranje ruku i dezinfekciju svih

prostorija gde boravi stanovništvo, fizičko odnosno socijalno distanciranje, vakcinaciju (nakon pronalaska vakcina) i lečenje postojećim i novoprodučenim lekovima. Pandemija ima negativni uticaj na realni sektor ekonomija celog sveta zbog prekida lanaca trgovanja, problema u transportu, diversifikacije proizvodnje u celom svetu (posebno u Kini). Da bi se otklonile negativne posledice po realni sektor gotovo sve zemlje primenjivale su metod finansijske podrške ili tzv. „helikopter“ novac. Takva mera pozitivno je uticala na ekonomiju privreda zemalja u kratkoročnom periodu, ali već početkom 2022. godine ispoljavaju se i negativni uticaji takvih mera u vidu povećane inflacije. Međutim, treba naglasiti da povećanje inflacije nije samo posledica „helikopter novca“ već i krize u energetskom sektoru, smanjene proizvodnje nafte, naftnih derivata i gasa i povećanja njihovih cena usled izostanka stavljanja u funkciju severnog toka 2 i prekida lanaca snabdevanja. Ako se analizira nivo GDP u izabranim zemljama (tabela 2), vidljivo je da nema značajnog odstupanja od ostvarenog GDP iz 2017. godine. Takvo stanje može se objasniti time da su zemlje iskoristile svoje unutrašnje neiskorišćene potencijale i na taj način smanjile negativan uticaj pandemije. Kad je u pitanju Srbija, ona je primenjivala slične mere kao i sve druge zemlje sveta. Osnovna karakteristika finansijske podrške privredi i stanovništvu je neselektivnost. Naime, država se odlučila da pomaže sve privredne subjekte bez obzira na njihovu potrebu, linearno je bespovratno isplaćivala finansijska sredstva i stanovništvu ne vodeći računa o tome da jednom broju stanovnika, a i penzionera novčana pomoć mnogo ne znači, dok je drugima neophodna. Dakle, isključena je svaka mera pravednosti i ekonomske snage primaoca novčane pomoći. Budući da sredstva za finansijsku podršku nisu bila sastavni deo budžeta, najveći deo tih sredstava obezbeđen je zaduživanjem. Tako je ukupan javni dug iz 2021. godine u odnosu na 2019. godinu veći za 6.189 miliona evra. S druge strane, pandemija je imala pozitivne posledice na farmaceutsku industriju i privatno zdravstvo. Naime, farmaceutskoj industriji se naglo povećao broj potrošača, a na cene njihovih proizvoda niko nije obraćao pažnju, jer je u pitanju zdravlje. S druge strane, privatno zdravstvo i u najtežim situacijama kada je oboleo veliki broj medicinskog osoblja država ni na koji način nije inkorporirala u sistem lečenja što je mogla učiniti i što bi značajno pomoglo rasterećenju državnog zdravstva. Zbog pretvaranja kapaciteta zdravstvenog sistema u Srbiji u „COVID“ bolnice, privatnom zdravstvu su se „otvorila vrata“ i naglo im se povećao broj pacijenata i broj procedura što je imalo za posledicu u manjem delu otvaranje novih kapaciteta, ali je zato

u najvećem broju slučajeva uveden smenski rad (dve i tri smene). Ovakvo stanje pokazuje terensko istraživanje autora rada. Pandemija i dalje traje, veliki je broj obolelih koji moraju biti u izolaciji tokom određenog vremenskog perioda što negativno utiče pre svega na realni sektor, jer ostaje bez zaposlenih, a na njihova mesta za kratki vremenski period nije moguće zapošljavati nova lica. Finansijska pomoć nekim slojevima društva i nekim privrednim subjektima će i dalje biti potrebna, ali ona više ne može biti neselektivna, kako po korisnicima tako i po iznosima novčane pomoći. Imajući u vidu visinu javnog duga cca 57% od GDP sa daljim zaduživanjem se mora biti veoma oprezan, a izvore sredstava treba tražiti u smanjenju sive zone (Beslać, Mitić, 2021) i smanjenju korupcije. (Po percepciji korupcije Srbija se nalazi na 91 mestu u svetu. Percepcija korupcije se meri od 1 pa dalje s tim da je 1 najmanja percepcija korupcija). Takođe, ukoliko bude potrebna novčana podrška nekim slojevima stanovništva i nekim privrednim subjektima, umesto zaduživanja u inostranstvu racionalno je razmišljati i o javnom zajmu.

LITERATURA / REFERENCES

- [1] Beslać, M., Mitić, N. (2021), Uticaj pandemije na realni sektor – slučaj Srbije, *Ekonomski vidici*, 26(1-2), 87-100.
- [2] Dinia, L., Iannitti, V.A., Mangini, F., Di Lascio, F., Frezza, F. (2022), Understanding the spread of COVID-19 based on economic and socio-political factors, *Sustainability*, 14(3), 1768.
- [3] Đurović, S., Perović, A., Šiljak, V., Antonijević, S., Veselinović, J., Baćevac, S. (2020), Održivost razvoja sportskog turizma kao privredne grane: uticaj COVID-19, *Ecologica*, 27(100), 699-706.
- [4] Fiskalni savet Republike Srbije: Efekti mere „100 evra punoletnim građanima na nejednakost i siromaštvo“ (komentar studije Međunarodne organizacije rada i Evropske banke za obnovu i razvoj) <http://www.fiskalnisavet.rs/analize-stavovi-predlozi.php>
- [5] Fiskalni savet Republike Srbije: Fiskalna i ekonomska analiza neselektivnih novčanih isplata građanima. (<http://www.fiskalnisavet.rs/analize-stavovi-predlozi.php>)
- [6] Janković, M., Jović Bogdanović, A., Gajdobranski A., (2021), Uticaj pandemije na ekonomski razvoj, *Ecologica*, 28(101), 112-117.
- [7] Kelly, H. (2011), The classical definition of a pandemic is not elusive, *Bull. World Health Organ.* 89(7): 540-541. doi: 10.2471/BLT.11.088815
- [8] Kisin, J., Mihić S., Ignjatović J. (2021), Ekonomski aspekti pandemije COVID-19: slučaj Republike Srbije, *Ecologica*, 28(103), 369-377.

- [9] Međunarodna organizacija rada i Evropska banka za obnovu i razvoj: *COVID-19 and the World of Work: Rapid Assessment of the Employment Impacts and Policy Responses SERBIA*. www.ilo.org/budapest/what-we-do/publications/WCMS_754624/lang--en/index.htm
- [10] Munitlak, O., Vujić, M. (2021.): Posledice delovanja Covid-19 na ekonomski sektor i životnu sredinu, *Ecologica*, 28(101), 118-124.
- [11] Odluka o proglašenju bolesti Covid-19 izazvane virusom SARS-COV_2 zaraznom bolešću (Sl. Glasnik RS, broj 23/2020-3,...,116/2020-5) <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/odluka/2020/23/1/reg> (pristupljeno 08.02.2020.godine)
- [12] Owen, J. (2021), *20 of the worst epidemics and pandemics in history*, (www.livescience.com/worst-epidemics-and-pandemics-in-history.html)
- [13] Prašević, A. (2020), Ekonomski šok pandemije Covid-19 prekretnica u globalnim ekonomskim kretanjima, *Ekonomске ideje i praksa*, 37, 7-22.
- [14] Republički zavod za statistiku: Spoljnotrgovinska robna razmena (<https://data.stat.gov.rs/Home/Result/1701?languageCode=sr-Latn>) (pristupljeno 08.02.2022.)
- [15] Sl. Glasnik RS, br. 54/2020, 57/2020, 60/2020.
- [16] Šiljak, V., Zrnzević, N., Stefanović, R., Perović, A., Veselinović, J., Đurović, D. (2021), Uticaj Covid-19 na budućnost sporta: održivost i obnova, *Ecologica*, 28(101), 72-81.
- [17] Vlada Republike Srbije: Uredba o fiskalnim pogodnostima i direktnim davanjima privrednim subjektima u privatnom sektoru i novčanoj pomoći građanima u cilju ublažavanja ekonomskih posledica nastalih usled bolesti COVID-19 (Sl. Glasnik RS, br. 54/2020 i 60/2020), (www.mfin.gov.rs/propisi/uredba-o-fiskalnim-pogodnostima-i-direktnim-davanjima-privrednim-subjektima-u-privatnom-sektoru-i-novcanoj-pomoci-gradjanima) (pristupljeno 21.01.2020)
- [18] Zaključak o obrazovanju kriznog štaba za suzbijanje zarazne bolesti COVID-19 05 broj 53-2449/2020 od 13.03.2020. godine. (<https://www.google.com/search?q=zaklju%C4%8Dak+Vlade+05+broj+53-2449%2F2020+od+13.+marta+2020&tbm=isch&ved=pristupljeno+08.02.2020>).
- [19] Živković, D., Petrović, P., Ercegović, M. (2021), Uticaj pandemije na ekonomski razvoj – tercijalne delatnosti, *Ecologica*, 28(101), 99-104.
- [20] <https://statisticstimes.com/economy/countries-by-gdp-growth.php>
- [21] <https://tradingeconomics.com/country-list/gdp>
- [22] <https://www.worldometers.info/gdp/gdp-by-country/>
- [23] <https://data.worldbank.org/indicator/NY.gdp.pcap.cd>
- [24] <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/fp/covid19>
- [25] <https://www.worldometers.info/coronavirus> (pristup 14.02.2022.)
- [26] <https://www.worldometers.info/world-population/> (pristup 14.02.2022.)